

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 17 – 1/2010.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_10/ajankoht_pitkasalo_1_10.pdf]

AJANKOHTAISTA

KALEVALAISIA SANKAREITA JA INTERTEKSTUAALISIA SIIRTYMIÄ JOHANNA SINISALON ROMAANISSA *SANKARIT*

Lectio praecursoria Jyväskylän yliopistossa 7.11.2009

Eliisa Pitkäsalo

Taiteen pitkän historian varrelta löytyy hyvin erilaisia kokeiluja mytologian henkilö-
hahmojen ja muun myyttisen aineksen siirtämisestä uuteen kontekstiin. Eri taidelajeja
edustavien teosten motiiveina on usein käytetty – ja käytetään edelleen – vanhoja
myyttejä. Jumalia, puolijumalia ja heeroksia on lainattu erilaisten tekstien rakennus-
aineiksi jo kauan ennen postmodernistista, jopa modernistista aikaa. Niinpä ei olekaan
mitenkään uutta ja odottamatonta, että myös nykykirjallisuudessa käytetään erilaisiin
narratiivisiin tehtäviin myyttisiä aineksia.

Suomalaisessa kulttuurikontekstissa myyttisten ainesten päälähde on luonnollisesti
kansalliseepos *Kalevala* (*Vanha Kalevala* ilmestyi vuonna 1835, *Uusi Kalevala* vuonna
1849), jolla on erityinen merkitys suomalaisen taiteen muovautumisessa sellaiseksi
kuin se nykypäivänä on. Kuvataiteilijat, säveltäjät, muotoilijat, eri lajien sanataiturit ja
monien muiden taidemuotojen edustajat ovat käyttäneet teemoja ja motiiveja, joita tästä
Elias Lönnrotin luomasta runoelmasta löytyy runsain mitoin. Kalevalaisten aiheiden
käyttö inspiraation lähteenä oli erityisen laajaa karelianismin aikana 1800–1900-luvun
vaihteessa, jolloin useat suomalaisen kulttuurin edustajat pyrkivät rakentamaan suo-
malais-kansallista identiteettiä vahvistamalla *Kalevalan* välittämää kuvaa suomalaisten
myyttisestä menneisyydestä. Esimerkkeinä voidaan mainita Eino Leinon myyttisten
ainesten uudelleenkäyttö lyriikassa (esimerkiksi *Helkavirret* 1903, 1916, Väinämöisen
kosinta 1905), Akseli Gallen-Kallelan *Kalevala*-kuvitukset ja Jean Sibeliuksen *Kalevala*-
aiheinen musiikki (*Kullervo*-sinfonia 1892 ja *Lemminkäinen*-sarja 1897).

Kansallinen aarteemme *Kalevala* on ollut useaan kertaan menettämässä arvoaan,
mutta aina on tullut uusia taiteellisten kokeilujen aaltoja, jotka ovat nostaneet eepoksen
jälleen alkuperäiseen arvoonsa merkitykselliseksi suomalaisen kulttuurin perustaksi.
Kalevala-kultti on ajoittain syttynyt ja sytyttänyt taiteilijoita luomaan uusia tulkintoja.
Kalevalaa on käytetty kirjallisten ja visuaalisten teosten pohjana (romaanit, runoelmat,

draamat, elokuvat, rock-teokset, roolipelit, kuvakirjat ja sarjakuvat vain muutamia mainitakseni). Nämä kokeilut ovat tuoneet *Kalevalan* mytologisen maailman nykylukijan ulottuville. Esimerkiksi Mauri Kunnaksen *Koirien Kalevalaa* lukemalla lapset pääsevät helpommin perille *Kalevalan* kuvaamista tapahtumista.

JOHANNA SINISALON *SANKARIT*

Kalevalasta ammentavien joukkoon liittyi myös aiemmin scifi-novellistina ja draamakirjailijana tunnettu Johanna Sinisalo romaanillaan *Sankarit* (2003). Hän oli kolme vuotta aiemmin, vuonna 2000, voittanut Finlandia-palkinnon fantasia-sävytteisellä realistisen romaanin rakennetta rikkovalla esikoisromaanillaan *Ennen päivänlaskua ei voi*, jossa ihmishenkilöhahmojen joukkoon liittyy peikkonuorukainen. Toisessa romaanissaan Sinisalo jatkaa myyttien uudelleenkerontaa: hän sijoittaa kalevalaiset mytologiset hahmot nykymaailmaa kuvaavaan ympäristöön. Näin *Kalevalan* miespuoliset heerokset saavat uudet roolit rocklaulajana, iskelmätähdenä, huippu-urheilijana, jääkiekkovalmentajana ja yhdistettynä it-alan asiantuntijana ja muusikkona, kun taas naispuoliset hahmot siirtyvät uuteen ympäristöönsä tutkimuskeskuksen johtajana, korkeasti koulutettuna entisenä kauneuskuningattarena, valokuvamallina, poikansa managerina, performaatiotaiteilijana ja sankariäitinä.

Rakenteeltaan *Sankarit* seuraa melko uskollisesti *Kalevalan* eepoksille tyypillistä katkonaista rakennetta. Tästä syystä romaanin rikkonaisuuden vaikutelma korostuu ja tuntuu ajoittain jopa häiritsevältä. Sinisalo tavallaan palauttaa ajatuksen *Kalevalasta* siihen suunnitelmaan, joka Lönnrotilla kansanrunoja kerätessään alun perin oli, kun hän kirjasi materiaalia pienoisorunoksi varten. Tosin *Sankareiden* henkilöhahmot eivät yleensä peilaa kansanrunouden hahmoja vaan jo kalevalaisia, Lönnrotin muokkaamia. Lönnrot loi henkilöhahmoja ja tarinoita liittämällä yhteen eri runoista aiheita ja jopa paikkaili tarinoinhin jääviä aukkoja. Nämä Lönnrotin vaivoin rakentamat hahmot joutuvat kovaan käsittelyyn Sinisalon teoksessa, kun ne nimenannon ja kollaasimaisesti liitettyjen tekstikatkelmien kautta hajotetaan jälleen osiin.

Sankarit rikkoo realistiselle kirjallisuudelle tyypillisen kahtiajakautuneisuuden rajan esimerkiksi sekoittamalla niin kutsutusti korkeaan ja matalaan kuuluvia lajeja: eeposta, tragediaa, satua, sci-fiä, romanssia ja jännitysromaanin. Lisäksi muun kerronnan lomaan on liitetty uutisia, kolumni, pakina, haastatteluja, lehtiartikkeleita, poliisin etsintäkuulustelupöytäkirja, mielipidekirjoitus, graffiti ja kirje. Sinisalo käyttää eri lajeihin kuuluvia tekstikatkelmia eri tehtäviin. Toisaalta ne vievät kertomusta eteenpäin, toisaalta ne kuvaavat eri henkilöhahmojen luonnetta.

Jo *Kalevalasta* voidaan löytää eri lajeihin viittaavia rakenteita ja sisällöllistä tematiikkaa, joita paisuttamalla Sinisalo on rakentanut oman lajihybridinsä. Nykypäivän saippuaoopperasarjoista ja rakkausromaaneista tuttuja asetelmia löytyy jo *Kalevalasta*, kun vanha Väinämöinen vokottelee nuorta Ainoa, Joukahainen ampuu Väinämöistä kostoksi sisarensa kuolemantuottamuksesta, Kullervo makaa sisarensa ja ystävykset Väinämöinen ja Ilmarinen kosiskelevat samaa naista, Pohjolan neitoa. *Kalevalan* keskeinen tapahtuma, Sammon ympärille nivoutuva seikkailu, on toisaalta jännityskirjallisuuden ja -elokuvan perusaineistoa, toisaalta questinä myös sadun, fantasian ja etsin-

täromanssin keskeinen osa. Itse Sampo aikansa teknologisen kehityksen korkeimpana saavutuksena sopii scifin materiaaliksi, samoin kuin pimeä Pohjola scifi-kertomuksen tapahtumapaikaksi. Näitä aineksia yhdistelemällä on syntynyt romaani, joka kertoo *Kalevalan* ”julkisten” sijaan median armoilla olevista nykypäivän sankareista.

Sankarit osallistuu yleiseen keskusteluun ajankohtaisista aiheista ja on hyvin kriittinen kommentoidessaan nyky maailman tilaa. Kritiikki *Sankareissa* kohdistuu moneen suuntaan, yhtenä keskeisenä kommentoinnin kohteena on teknologian nopea kehitys ja median merkitys sankaruuden rakentajana ja purkajana. Sinisalo osoittaa kärkevästi, miten julkisten ylä- ja alamäillä mässäily mediassa vaikuttaa elämäntaloihin.

KULTTUURISET MUUTOKSET JA EETTISYYS

Romaanin teemat liittyvät yleisempiin kulttuurisiin diskursseihin. Henkilöhahmojen tarinoiden välityksellä esiin nousee vakavia eettistä keskustelua herättäviä aiheita, joiden kautta esille tulevat myös muutokset kulttuuri- ja poliittisessa ilmapöyrässä, joka ympäröi modernia, länsimaista maailmaa. *Kalevalasta* siirrettyjä motiiveja on yhdistetty uusiin motiiveihin (Sampo/Zombie, Kullervon/Karelin hahmo ja Frankenstein-motiivi), ja niiden kautta romaanin yhdeksi keskeiseksi teemaksi nousee kysymys eettisyydestä. Esimerkiksi Karelin tarinaan siirtyvät *Kalevalasta* Kullervoon liittyvät teemat (sisaren turmelu, kosto ja itsemurha), mutta Sinisalon luennassa Karelin tarina linkittyy vuosituhannen vaihteessa eettistä keskustelua herättäneisiin ongelmakohtiin: kysymykseen lähisukulaisten seksuaalisesta kanssakäymisestä ja keskusteluun seksuaalisesta väkivallasta (erityisesti sotien joukkoraiskauksista) sekä terroriteoista ja itsemurhaiskuista. Näiden lisäksi Sinisalo laajentaa Karelin tarinasta luettavaa tematiikkaa myös uusiin suuntiin. Siitä voi lukea kommentin luonnonmaiseman turmelemiseen turismin ehdoilla, keskusteluun hevimusiiikin satanismisyytöksistä ja kysymykseen muukalaisuudesta ja monikulttuurisuudesta.

Sankareissa toistuu uudistuneessa muodossa myös *Kalevalan* Sampo-motiivi: *Sankareiden* Zombie™:n ympärille kutoutuu yhtenä teemana kysymys eettisyydestä. Ihmemylly jauhaa rikkautta ja kuuluisuutta koehenkilöiden hyvinvoinnista piittaamattomalle omistajalleen rouva Alakorkeelle. Vuosituhannen vaihteessa ja vielä aivan viime aikoina kiivasta keskustelua on herättänyt kännyköiden ja muiden sähköisten laitteiden säteilyn vaikutus elimistöön. *Sankareissa* tämä kärjistyy kuvaan sähköalloin tainnutetusta väkijoukosta. Vuosituhannen vaihteessa teknologian kehityksen kiihtyminen näkyy erityisen selkeästi länsimaissa, mutta vähitellen teknologia levittäytyy myös vielä suhteellisesti kehittymättömille alueille. Kehitys taas on tuonut tullessaan sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia: urbanisoituminen, teollistuminen ja teknologian käyttöönotto kaikilla elämän alueilla ovat toisaalta helpottaneet länsimaisten ihmisten elämää, mutta niiden haittavaikutukset ovat pelottavia sekä yksilötasolla että maailmanlaajuisesti nähtynä. Ilmastonmuutoksesta johtuvat luonnonkatastrofit, koko maailman väestöä uhkaavat pandemiat ja poliittisista syistä ja uskonnon varjolla tehdyt terrori-iskut ovat lisääntyneet kiihtyvällä vauhdilla viime vuosikymmeninä.

Erityisen painon eettisyyskysymys saa, kun tarkastellaan *Sankareiden* yhteyttä keskusteluun, joka kommentoi teknistymistä, medioitumista ja median kasvavaa merkitystä

tiedon nopean siirtymisen välineenä, mutta teknologian kehitykseen ja medioitumiseen ei suhtauduta yksinomaan negatiivisesti. Jo tekstikatkelmien käyttö korostaa median merkitystä prosessissa, jossa nyky-yhteiskunnassa elävä ihminen hankkii ja saa tietoa (tiedon pirstaleisuus: uutiset, internet ja niin edelleen). Vaikka Rex menettää asemansa Karelin terrori-iskun jälkeen laulujensa sanoituksiin liittyvien satanismisyytösten takia, rouva Alakorkee joutuu lähtemään maasta terveydelle haitallisten teknologisten kokeilujensa tultua ilmi, Mahti menettää mahdollisuutensa urheilijana doping-käryn vuoksi ja Oona menee veteen nähtyään Rexin kuvan lehdessä, *Sankareissa* osoitetaan myös, miten teknistyminen yleensä tuo mukanaan myös positiivisia seurauksia. Esimerkiksi Toimilla ei olisi mitään mahdollisuuksia löytää poikaansa maanalaisen elinpankin hyllyiltä ilman internetin apua eikä Mahti heräisi eloon ilman Toimin häneen pumppaamaa dopingainetta, *joutsenlaulua*, ja muuta teknistä välineistöä.

SUKUPUOLI JA IDENTITEETTI

Toiseksi keskeiseksi teemaksi nousevat feministiseen ja sukupuolen tutkimukseen liittyvät diskurssit. Henkilöhahmojen välityksellä romaani linkittyy keskusteluun (seksuaalisen) identiteetin muodostumisesta ja muodostamisesta, sukupuolten muuttuvista rooleista, oman ruumiin hallinnasta ja vallasta. Kysymys vallasta ja vallankäytöstä antavat henkilöhahmojen suhdeverkoston ja hahmojen sukupuoliroolien analysointiin merkittävän lisän. Tytti Pohjolan, entisen kauneuskuningattaren tarina välittää feministisiä merkityksiä ruumiin käytöstä vallan välineenä. Valtaan liittyvä analyysi värittää koko Tytin tarinan kärjistyen Tytin karmeassa kuolemassa, kun Karel ottaa vallan käsiinsä. Ruumiillisuuteen ja valtaan liittyvä analysointi jatkuu Tytin tarinan suhteen vielä hänen kuolemansa jälkeenkin, tosin muuttuneena ja kyberneettisesti sävyttyneenä, kun Ile rakentaa virtuaalisen naisen yrittäen siten synnyttää itselleen vaimon tai herättää Tytin henkiin.

Väinämöisen ja Ainon myyttinen tarina vanhasta shamaanista ja nuoresta neidosta saa Sinisalon kerronnassa uusia, arkipäiväämme linkittyviä sukupuoliroolien muutoksesta johtuvia poliittisia merkityksiä ja myös eettisiä sävyjä, kun Oona esitetään omasta ruumiillisuudestaan epävarmaksi nuoreksi tytöksi, jonka vanha, seksuaalisesti kokenut rock-laulaja viettelee. Oonan henkilökuvaa täydentyy Ainon hahmon kuvauksessakin käytetyin myyttisin veteen liittyvin symbolein ja tarjoaa uudessa kulttuurikontekstissaan luetaan feministisen näkökulman. Sekä Väinämöinen että Rex esitetään nuoruutta havittelevana vanhempana miehenä, joka myöhemmin tyytyy osaansa yksinäisenä, naisettomana miehenä. Rexin henkilökuvassa tapahtuu kuitenkin erityinen muutos, kun hän kasvaa isyyteen.

Huolimatta romaanissa käsitellyistä vakavista aiheista romaanin yleissävy ei kuitenkaan ole vakava vaan asioita tarkastellaan pilke silmäkulmassa. Esimerkiksi eepoksesta tuttuja ylikuonnollisia, myyttisiä siirtymiä tuonelaan, saareen ja Sariolaan kuvataan tavalla, joka etäännyttää romaanissa kuvattujen hahmojen matkat alkuperäisestä myyttisyydestään. *Sankareissa* kuvatut matkat ovat osin verrattavissa *Kalevalassa* kuvattuihin ylikuonnollisiin siirtymiin, mutta niihin on lisätty tyylillisiä kärjistyksiä: Rex hakee sanoja karpässien (*soman*) aiheuttamasta hallusinaatiotilasta, Seppo Ile Ilmarinen matkaa Sariolaan Rexin vaivihkaa antaman huumaavan lääkkeen (*kukkalatva*) tainnuttamana ja

Mahti Saarelainen lentää Sariolan miesten koston pakoon Santorinin Caldera-saareen yksityisjetillä. Rouva Alakorkeen Zombien™ takaisinryöstömatka taas on scifin keinoin esitetty sotaretki ultrakevyine lentolaitteineen.

MODERNIN JA POSTMODERNIN VÄLITILASSA

Sankarit asettuu yhteiskuntakriittisyydessään ja ambivalenttiudessaan kiinnostavaan välitilaan keskustelussa romaanin modernistisuudesta ja postmodernistisuudesta. Parodian keinoja käyttävässä romaanissa käsitellään vakavia aiheita, jotka eivät vai- kuta sopivan postmodernin ideologiaan, joka korostaa pinnassa tapahtuvaa liikettä kätkeytyjen ja vasta tulkinnassa avautuvien merkitysten sijasta. Kehyksen näille aiheille antavat eri lajit, niistä yhtenä science fiction, joka asettuu tiloja purkavana ja uusia rakentavana postmodernistisen kirjallisuuden sisarlajiksi. *Sankareita* voidaan lukea toisaalta kriittisenä kannanottona nykyiseen maailmanmenoon, toisaalta myös mah- dollisuutena vaikuttaa tapahtumien väijäämättömältä näyttävään kulkuun. Vaikka myös *Sankareissa* – samoin kuin *Kalevalassa* – toiminnan kuvauksen keskiöön nousee taistelu rikkautta jauhavasta ihmemylllystä, joka hyvän sijaan aiheuttaa sairauksia ja osoittautuu muutenkin ongelmalliseksi, Sinisalo ei kuitenkaan lopulta maalaa etemme apokalyptistä kauhukuvaa maailmastamme ja tulevaisuudesta. *Sankarit* on kertomus nyky-yhteiskunnasta ja sen raadollisuudesta, mutta kaaosmaista nyky-yhteiskuntaa esittävä dystooppista tulevaisuudenkuvaa luova pessimistinen kertomus muuttuu myyttissävytteisessä luennassa toivorikkaaksi kuvaukseksi uuden ajan alusta.

Aihepiiriltään suomalaiskansallisena *Sankarit* osallistuu epäsuorasti keskusteluun kansallisvaltioiden omintakeisuudesta, mutta toisaalta yhtenäistä kansallista identiteettiä ei enää luoda samalla tavoin kuin 1800-luvulla. Euroopan Unionin myötä kansojen yhdistyessä saman lipun alle monilta tahoilta on kuulunut epäilyksiä kansallisten kulttuurien säilymisen mahdollisuudesta. *Sankarit* liittyy tähän keskusteluun toisaalta kansallisten vahvuuksien esittäjänä ja säilyttäjänä, toisaalta kansallisten myyttien ja stereotyyppien purkajana. Suomalaisuus asettuu *Sankareissa* osaksi eurooppalaista tiede- ja kulttuurikehystä teknologian kehityksen kuvauksen ja kulttuuristen ikonien – muusikoiden ja urheilijoiden – menestyksekkään edustuksen ansiosta. *Sankarit* samanaikaisesti sekä korostaa että kritikoit tätä ilmiötä ja osoittaa syvälle luotaavan yhteyden mytologisten hahmojen ja nykypäivän kulttuuri-ikonien välillä.

Sankareiden erityisyys ei siis piile ainoastaan siinä, miten se opastaa nykylukijan selailemaan *Kalevalaa* tarkastaakseen romaanissa esitettyjen tapahtumien ”autenttisuuden” vaan lisäksi ensinnäkin siinä, että Sinisalo kirjoittaa *Kalevalaa* uudelleen tavalla, joka osoittaa nykysankareiden taustalla olevat syvälle ulottuvat mytologiaan viittaavat juuret. Toiseksi romaanissa tulee esiin ikiaikaisiksi osoittautuvia ongelmia, jotka vain muuttavat muotoaan uudessa ympäristössään, esimerkiksi väkivaltaan ja vallan käyt- töön liittyvä ongelmallisuus, mutta myös *Sankareista* allegorisessa luennassa paljastuva ikuinen hyvän ja pahan välinen taistelu ja uuden, paremman valtakunnan odotus.

Filosofian tohtori Eliisa Pitkäsalo toimii suomen kielen lehtorina Länsi- Unkarin yliopistossa.